

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 930.23:94(477.62-2Мар=14)''18/19''(045)

С. С. Арабаджи

СПОЖИВАННЯ АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ В ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ ГРЕКІВ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ПОВІТУ: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Розглянуто комплекс джерел, який відображає споживання алкогольних напоїв грецьким населенням Маріупольського повіту в XIX – на початку XX ст. Наявний комплекс письмових джерел класифіковано на актові та діловодні документи, описово-статистичні матеріали та матеріали періодичної преси, джерела особового походження. Надано їх характеристику, історію створення, репрезентативність та інформативні можливості.

Ключові слова: джерела, греки, Маріупольський повіт, алкоголь.

DOI 10.34079/2226-2830-2021-11-30-7-19

Об'єктивне відтворення перебігу повсякденного життя грецького населення Маріупольського повіту можливе лише за умови виявлення і критичного опрацювання всієї сукупності джерел. Одним з аспектів повсякдення, яке й досі залишається не вивченим, є вживання алкогольних напоїв населенням. Тому актуальним є пошук та вивчення джерел, що містять інформацію щодо споживання алкогольних виробів в середовищі грецьких поселенців. Аналіз джерельної бази буде сприяти розумінню норм та аномалій їх життя та створенню повноцінного дослідження з історії повсякдення греків Маріупольського повіту.

Це питання тільки частково відображено в працях істориків, етнографів та аматорів краєзнавців. Етнологиня І. Пономарьова вказує, що у всі часи маріупольські греки знали міру у вживанні алкоголю, відповідно популярними були слабоалкогольні напої. Найбільш вживаними були буза, вино та горілка. Дослідниця зазначає, що без вина не обходилася жодна повсякденна, святкова й обрядова трапеза (Пономарьова, 2006). Більшість джерел, на які спирається авторка, це матеріали інтерв'ю. Темі культури споживання алкоголю авторка присвятила три сторінки свого дослідження.

Історикиня М. Араджионі у своїй праці «Греки Крыма и Приазовья история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVIII – 90-е гг. XX вв.)» вказує, що спеціальних досліджень з теми, яка розглядається, немає. Серед напоїв, що вживали греки вона називає бузу, яка мала яскраво виражений хлібний запах і смак (Араджиони, 1999).

Аматори-краєзнавці розглядають питання вживання спиртних напоїв зазвичай у контексті відзначання колективних традиційних свят. Наприклад, В. Душка, описуючи святковий стіл під час Панаїру, зазначає, що греки пили бузу – слабоалкогольний напій, який виготовляли з просу. Цей напій населення готувало у великій кількості і ставило у діжках біля накритого столу (Душка, 2005).

Таким чином, питання споживання алкоголю лише епізодично з'являється в наукових працях, а наведені відомості в більшості випадків базуються на матеріалах усних досліджень. Огляд історіографії засвідчив, що жодної джерелознавчої праці щодо вживання спиртних напоїв в середовищі грецького населення наразі не існує, це і стало мотиваційним чинником дослідження. У зв'язку з цим, набуває особливої актуальності ґрунтовне джерелознавче вивчення порушеної проблеми, проведення якого дасть змогу створити необхідне підґрунтя для подальших конкретно-історичних студій.

Метою розвідки є аналіз й характеристика інформаційного потенціалу джерел щодо вживання алкогольних виробів у повсякденному житті грецького населення Маріупольського повіту в ХІХ – на початку ХХ ст. Поставлена мета передбачає розв'язання наступних дослідницьких завдань: здійснити суцільну евристику джерел з теми в українських та закордонних архівосховищах; класифікувати писемні джерела за видовою класифікацією; визначити інформативні можливості кожного з виду джерел.

Наявний комплекс джерел з даної тематики можна класифікувати на актові і діловодні документи, описово-статистичні матеріали та матеріали періодичної преси, а також джерела особового походження (подорожні нотатки, матеріали експедицій, звернення, тощо).

Важливі відомості, що відображають споживання алкогольних напоїв у повсякденному житті греків Маріупольського повіту, містяться в актових матеріалах Маріупольського повітового земства. Цей виконавчий орган був обраний земськими зборами в січні 1869 р. згідно з «Положенням про земські установи 1864 р.».

Значний масив актової документації містять 110 фонд «Маріупольська повітова земська управа Маріупольського повіту Катеринославської губернії» та 113 фонд «Маріупольська міська управа Маріупольського повіту Катеринославської губернії» Держархіву Донецької області, а також 1287 фонд «Господарський департамент Міністерства внутрішніх справ» Російського державного історичного архіву.

Актові матеріали Маріупольської земської управи свідчать, що серед комплексу суспільних проблем повсякденності, які згубно впливали на добробут міського та сільського населення варто відзначити саме нераціональне споживання алкоголю. Наприклад, для того, щоб відбити потяг у місцевого населення до міцних спиртних виробів (горілка, самогон), управа прийняла рішення щодо висаджування плантацій хмелю, для виробництва пива (Выписки из протокола заседаний Мариупольской городской думы..., 1890-1891). Оскільки пиво вважали менш загрозливим для здоров'я людини, його навіть використовували в якості заспокійливого при нервових хворобах (О земских учреждениях в Екатеринославской губернии, 1866-1869).

Негативні чинники, витоки та наслідки ненормованого вживання алкоголю в повсякденному житті населення спровокували появу численних розпорядчих актових документів. Так, з метою подолання пияцтва Маріупольське повітове земство 16 червня 1892 р. клопотало в губернське управління про збільшення торгових зборів на торгівлю спиртними напоями. Відповідне рішення було прийнято, з цього часу такі установи обкладалися додатковим гербовим збором (Циркуляры департамента торговли ..., 1892).

Звернення до нормативних документів дозволяє побачити межі та масштаби девіантної поведінки населення, виявити заходи боротьби земств із порушниками громадського порядку. Частина актових матеріалів була спрямована на покарання за зловживання спиртних напоїв на рівні особистості. 1894 р. Катеринославська губернська управа прийняла постанову, згідно з якою, люди, що знаходились у стані алкогольного

сп'яніння, могли підпасти під арешт з подальшою сплатою штрафу (Ведомости о капиталах и расходах Мариупольского уездного земства..., 1894).

Про численні проблеми повсякденного життя, пов'язані з ненормованим споживанням алкоголю та роботою торгових закладів, свідчать заяви, скарги, донесення греків стосовно порушень правил торгівлі та прийняті відповідні рішення, що зберігаються у 110 фондів Держархіву Донецької області (Заявления и донесения о нарушении правил торговли, 1910-1914).

Аналіз актових матеріалів – обов'язкових постанов Мариупольської міської Думи, які зберігаються у 113 фондів свідчить, що вони сприяють розумінню життєвих норм громадського життя. Особистість будує своє реальне життя «вписуючи» своє тіло в норми і правила, які панують у суспільстві. Кожна історична епоха породжує свої канони, принципи, вимоги до поведінки людей. Підкреслюючи ці символічні принципи, заборонами та дозволами, встановлюється межа між нормою і патологією людського існування.

Доказом частого споживання алкоголю в повсякденному житті населенням Мариупольського повіту можна вважати комплекс актових документів з питань організації роздрібної торгівлі алкогольними виробами, що були підготовлені Мариупольською міською Думою. Серед них постанови стосовно режиму роботи торговельних установ, умов продажу спиртних напоїв, вимоги щодо оснащення приміщень (приміром, сходинки необхідно було робити більш пологі для зменшення травматизму) та наймання обслуговуючого персоналу. Наприклад, у збірнику обов'язкових постанов зазначалось, що жінкам заборонялося працювати в якості «приказчиц или сиделиц и вообще в качестве прислуги в заведениях для раздробительной продажи крепких напитков» (Сборник обязательных постановлений Мариупольской Городской Думы ..., 1895-1903). Вони мали можливість працювати тільки при номерах в готелях, мебльованих кімнатах і кухні, крім цього в ці заклади не допускалась чоловіча прислуга молодше 17 років.

Окремий пласт актових матеріалів 113 фонду Держархіву Донецької області свідчить про наявність у міського населення звички до ненормованого споживання алкогольних виробів та висвітлює ставлення до цього явища частини мешканців м. Мариуполя. Матеріали 80 справи цього фонду присвячені проханням населення щодо заборони на відкриття нових трактирів та закриття функціонуючих, а також прийнятті відповідних рішень (Свидетельство Мариупольской полицейской управы ..., 1890-1891).

Серед матеріалів діловодства, що допомагають висвітлити умови протікання щоденного існування греків, стереотипи їх свідомості, масштаби девіантної поведінки, можна виділити щорічні звіти Мариупольської повітової земської управи та доповіді, статті й повідомлення лікарів, що друкувалися у наступних виданнях губернського земства: «Врачебно-санитарная хроника Екатеринославской губернии» (Врачебно-санитарная хроника Екатеринославской губернии, 1903a; 1903b; 1914) та «Труды губернских съездов земских врачей и представителей земских учреждений Екатеринославской губернии» (Труды X-го губернского съезда земских врачей ..., 1910; Труды XI-го губернского съезда земских врачей..., 1914a). Доповіді і статті лікарів були присвячені актуальним проблемам медичної сфери, питанням лікування хворих, особливостям їхнього побуту, що впливав на захворюваність, а звіти розкривають результати проведених заходів або спеціалізованих медичних навчальних виставок тощо.

У доповіді санітарного лікаря С. Казанського «Некоторые сведения об алкоголизме в Мариупольском уезде в 1912 г.» (Казанский, 1914a) знайшли відображення аномалії громадського і приватного життя греків. Автор ставив собі за мету дослідити масштаби

вживання алкоголю населенням Маріупольського повіту. У своїй доповіді С. Казанський зазначив, що при розрахунку кількості випитої горілки по волостям на душу населення (в відрах) бралися тільки відомості щодо проданої горілки через казенні винні лавки. Серед волостей Маріупольського повіту першість по споживанню горілки на душу населення займала Майорська (1,45 відра), потім Олександрівська (1,16 відра), а далі дві грецьких волості – Велико-Каракубська (1,12 відра) і Каранська (1,06 відра). Трохи менше від 1 відра до $\frac{3}{4}$ пили в одинадцяти волостях, серед яких є і чотири грецьких: Камарська (0,88 відра), Ново-Каракубська (0,79 відра), Мало-Янісольська (0,77 відра) і Велико-Янісольська (0,76 відра). В усіх інших волостях на душу населення приходилось від $\frac{3}{4}$ до $\frac{1}{2}$ відра горілки щорічно (Казанский, 1914а, с.597). Але кількість випитої горілки на кожного чоловіка значно збільшиться, якщо взяти до уваги, що до розрахунку брали і жінок, і дітей.

Санітарний лікар підкреслив, що в Маріупольському повіті зловживали алкоголем в однаковій мірі представники всіх етносів, в тому числі і греки. У своїй доповіді С. Казанський також порахував і кількість грошей, витрачених на придбання горілки за рік на душу населення по волостям і в м. Маріуполі (наприкінці його доповіді наведено дві таблиці). Наприклад, в Велико-Каракубській волості на горілку було витрачено 9 руб. 41 коп. (на душу населення), в Каранській – 8 руб. 90 коп., Мангушській – 5 руб. 54 коп. відповідно, найменше було витрачено в Стельській волості – 3 руб. 53 коп. (Казанский, 1914а, 603).

Однією з головних задач дослідження повсякденності є спроба витлумачення побутового поведіння греків виходячи з норм і цінностей їхньої культури, розуміння сенсу світу і його сприйняття, звичного для грецького населення тієї епохи. Для дослідження цього аспекту дуже інформативним є звіт санітарного лікаря С. Казанського, опублікований у «Врачебно-санитарной хронике Екатеринославской губернии» у 1914 р. під назвою «Передвижная гигиеническая выставка в Мариупольском уезде». Крім важливих відомостей щодо ходу проведення виставки, сприйняття й реакції мешканців сіл на цей захід, звіт містить висловлювання самих поселенців і цікаві факти та роздуми лікаря стосовно особливостей повсякденного життя греків.

З інформації, наданої у звіті, видно, що проблема зловживання спиртним досить гостро стояла серед населення Маріупольського повіту. Саме відділ алкоголізму викликав значний інтерес у відвідувачів виставки. Лікарям часто доводилось чути суперечки поселенців про засоби боротьби з цим злом, а також, що можна було б придбати за пропиті гроші тощо. З цього приводу С. Казанський писав: «Видно, что это зло, так сильно вкоренившееся в нашей деревне, болезненно чувствуется и сознается самим населением и оно радо бы избавиться от него если бы для этого было достаточно одного его желания» (Казанский, 1914b, с.409). В с. Сартана спочатку не дуже приязно зустріли гігієнічну виставку, тому що її відкриття збіглося з підйомом антиалкогольного руху, в церкві в цей день священиком була промовлена проповідь щодо обмежування вживання спиртних напоїв, а в селищі скликався схід для обговорення питання стосовно закриття казенної винної лавки і трактиру. Оскільки серед відділів виставки був і присвячений алкоголізму, населення Сартани вирішило, що виставка є «конкретним агентом» антиалкогольного руху, тому під час екскурсії по відповідному відділу, лікарям доводилось чути вигуки: «А хто же раніше спаивал нас? Сами спаивали, а тепер приехали закрывать лавку!» (Казанский, 1914b, с.407).

Необхідно зазначити, що сфера поведінки – важлива частина історичного процесу. Кожна історична епоха формує свої домінуючі моделі. Вивчаючи повсякденність греків Маріупольського повіту, через пануючі норми поведінки, можна створити неповторний

колорит минулої епохи. Поведінка виступає лише однією зі сторін, багатогранної повсякденної історії, але без розгляду її норм, неможливо скласти повне уявлення про минулий період.

Серед описово-статистичних джерел, що надають відомості з повсякденного життя грецького населення цінним є «Статистическое описание Александровского уезда и Мариупольского округа по архивным данным 1836 года». В архіві предводителя дворянства Олександрівського повіту за 1835-1836 рр. І. Солошича, Я. Новицьким було знайдено «Дело о доставлении Екатеринославскому Губернскому Статистическому комитету описания Александровского уезда». Докладний аналіз цього документу міститься у статті С. Арабаджи (Арабаджи, 2015).

Для вивчення питання споживання алкогольних напоїв важливі є відомості, що були надані питною конторою і Маріупольським грецьким судом. Відомості були подані відповідно до надісланих форм (Новицкий, 1889, с.2). Я. Новицький зазначав, що для опису повіту І. Солошич використовував виключно повідомлення установ, а також особисто ознайомився з положенням справ у повіті і побутовими умовами життя населення (Новицкий, 1889., с.4).

Згідно з відомостями опису в м. Маріуполі працювало 6 питних будинків. Автор підкреслював, що багато місцевих священиків зловживали спиртними напоями: «...без всякого опасения и без зазрения совести пренебрегая сан свой, участвуют с теми же простолюдинами в пьянстве по питейным домам и нередко бывают причастны, а иногда и зачинщики ссор и драк с поселянами» (Новицкий, 1889, с.7). Цей опис є цінним джерелом не тільки через ті відомості, що в ньому містяться, а й через те, що в нашому розпорядженні є невелика кількість матеріалів, які висвітлюють перебіг повсякдення населення першої половини ХІХ ст. та зібрані від офіційних установ і доповнені особистими спостереженнями автора.

Описово-статистичну інформацію містять пам'ятні книжки, які з 1828 р. почало видавати військове міністерство, а з середини ХІХ ст. – губернії. Пам'ятні книжки Катеринославської губернії видавались Катеринославським губернським статистичним комітетом (Арабаджи, 2015, с.13). Цінність цих джерел обумовлена кількістю і якістю наведених статистичних відомостей щодо наявності закладів виготовлення, продажу і зберігання алкогольних виробів. Іноді ці дані подаються у порівнянні з іншими роками, що дозволяє спостерігати динаміку змін у цій сфері. Наприклад, згідно відомостей «Памятной книжки Екатеринославской губернии за 1864 р.» в м. Маріуполі працював один горілчаний завод, 5 оптових складів спирту та горілки, 7 штофних лавок, 2 ренських погреби, 9 крамниць російських виноградних вин, 7 трактирів, одна портерна лавка і 61 питний будинок (Памятная книжка..., 1864).

Ще одним видом джерел є матеріали газетної періодики, які доповнюють документи офіційного походження та наповнюють опис перебігу повсякденного життя населення «живими» відомостями. Багато важливої інформації міститься в міській газеті «Мариупольская жизнь», яка почала видаватися 4 травня 1906 р. в м. Маріуполі.

Матеріали рубрики «Происшествия» цієї газети допоможуть розкрити морально-психологічний клімат досліджуваної епохи та аномалії громадського і приватного життя грецького населення. Інформація рубрики розподілялася за тематикою: крадіжки, пограбування, вбивства, нещасні випадки, розкриття злочину тощо. Цінність цих відомостей обумовлена докладним описом подробиць подій, що відбулися. Для прикладу наведемо типову замітку про пограбування, надруковану 18 січня 1912 р.: «На днях местный

житель Н. Челпанов, бивший в нетрезвом виде, встретился в «Центральной» гостинице со своим знакомым В. Селиверстовым и отсюда вместе с последним поехал на извозчике в другую гостиницу. По дороге, по словам Н. Челпанова, он был высажен В. Селиверстовым из саней, а так как был сильно пьян, то, упав на землю недалеко от гостиницы Мелекова, уснул. Сколько времени пролежал он на земле, Н. Челпанов не помнит, но когда проснулся, то увидел возле себя двух неизвестных ему мужчин. Было уже темно; рассмотреть лица неизвестных Н. Челпанов не мог. Неизвестные подняли Н. Челпанова с земли и повели его в кофейню Зуили Али, находящуюся на Бондарной улице. Что произошло дальше в кофейне, Н. Челпанов также не помнит, но он заявил полиции, что неизвестные вытащили его из кофейни раздетым, сняв с него шубу, стоившую 250 руб. и галоши. Установить личность неизвестных, ограбивших Н. Челпанова, не удалось...» (Дневник происшествий. Ограбление, 1912). Наявні газетні замітки про скоєні пограбування свідчать, що в більшості випадків потерпілий знаходився у нетверезому стані, відповідно алкоголізація населення виступала одним із чинників збільшення злочинності у Маріупольському повіті. Якщо проаналізувати замітки про скоєні вбивства, можна дійти висновку, що в основному причинами скоєння злочинів були спільні розпивання спиртних напоїв (Происшествия. Убийство, 1912), а також вбивства на ґрунті ревнощів (Происшествия. Убийство, 1913), з метою заволодіння майном потерпілого, а також через неприязні відносини.

Джерела особового походження, які містять інформацію щодо споживання алкогольних напоїв грецьким населенням можна класифікувати на подорожні нотатки, повідомлення та матеріали експедицій. Специфіка подорожніх нотаток обумовлена тим, що ці джерела мають виразний відбиток індивідуальності автора, його особистісного бачення світу та ставлення до описуваних подій. Мандрівники, особливо іноземці, були дуже спостережливими і в основному наголошували на тому, що кидалося їм в очі й різко відрізнялося від звичної обстановки. Іноді джерела створювалися по «гарячих слідах» подій у формі щоденникових записів. Однак, частіше виявляється, що більш поширеною формою є спогади. І це знову ж таки накладало особливий відбиток на джерело, як на особливу форму відображення дійсності.

Одним із перших іноземців, які приїздили до м. Маріуполя, був німецький натураліст П. Паллас. Крім міста, він відвідав грецьке селище Мангуш. В селищі він зустрівся з селянами та священниками, які знаходилися у стані алкогольного сп'яніння, внаслідок того, що разом розпивали молоде вино щойно привезене з Криму (Pallas, 1812). Спільне розпивання спиртних напоїв здивувало натураліста.

Особливе місце серед нотаток іноземців посідають спогади Х. Бока. Впродовж місяця Х. Бок встиг ознайомитися з Маріуполем та прилеглими до міста грецькими селищами. В нотатках автор приділив увагу торговим закладам міста, сортуванню товарів в них, а також закладам з роздрібною торгівлею спиртними напоями (Бок, 1847).

Серед подорожніх нотаток варто віділити «Письма из Таганрога» невідомого автора, які у 1809 р. були надруковані у «Санкт-Петербургском журнале» (Письма из Таганрога, 1809). У цьому джерелі автор приділив увагу забезпеченню греків м. Маріуполя алкогольними напоями. Автор зазначав, що пиво до міста привозили з Ростова, а вина греки вживали Донські, Кримські та з Архіпелагу (група островів в Егейському морі). На думку автора, найбільш смачні вина привозилися з Дону, але тільки в тому випадку, коли вони не були підроблені.

Г. Тітов у своїх «Письмах из Екатеринослава», а саме в сьомому листі «Мариупольские греки», виданому у 1849 р. описав перебіг життя греків, їх звичаї. При написанні автор

мимоволі враховував морально-етичні норми, що були прийняті в суспільстві, усталені стандарти суджень та оцінок. Автор листів відзначав, що стримування у греків – загальна чеснота: між ними майже ніколи не буває п'яниць (Титов, 1849).

Цінним джерелом є повідомлення грека с. Ново-Каракуби М. Хараджи, що було написано в листопаді 1906 р. і містить багато відомостей стосовно повсякденності греків не тільки с. Ново-Каракуби, а й інших грецьких сіл. З тексту видно, що автор М. Хараджа був середніх років, пройшов службу в армії, брав участь у громадських справах свого села, був досить ерудованим, неодноразово виїжджав за межі селища і звертав увагу на особливості повсякденного життя селян інших етнічних груп. Це джерело унікальне у своєму роді, тому що написано греком, який тверезо оцінював вади й чесноти своєї спільноти. Повідомлення призначалось мешканцям села, в якому проживав і сам автор, тому події, факти та явища описувалися ним досить об'єктивно. Однією з тем, яка хвилювала автора, була проблема виховання молоді. М. Хараджа зазначав, що у молоді було багато поганих звичок: вони любили надмірно випити та грали в карти (Хараджа, 1907).

Серед джерел особового походження важливе місце посідають матеріали експедицій. У цих джерелах у ролі дослідників виступали науковці, представники міської та сільської інтелігенції, лікарі, які були активними учасниками обстежень селищ, що проводилися науковими товариствами.

У 80-х роках XIX ст. грецьки села Маріупольського повіту відвідав Е. Августинович. Він ставив собі за мету дослідити чи визначається якість господарювання формою власності на землю; чи залежить добробут селян від розміру податків; як впливали розміри селянських наділів на їх добробут і можливість заощаджувати. В своїй роботі Е. Августинович описав основні заняття греків, особливості землеволодіння і оподаткування та спосіб їх життя. Автор писав, що греки не могли самостійно обробити всю свою землю і тому частину наділу віддавали в оренду селянам ціною від 1½ до 3 руб. за десятину, або під скопщину під 1/3 врожаю. Навесні ж, коли у греків бракувало продовольства, вони віддавали землю за безцінь. На думку Е. Августиновича селяни спеціально чекали цієї пори року та, знаючи слабкість греків до пияцтва, за півкварті разом розпитого вина і мішок картоплі брали десятину землі (Августинович, 1882, с.18). Августинович акцентував увагу на тому, що греки недбало розпоряджались своїми грошима: коли вони були – дозволяли собі «кутеж», напої й різні смачні м'ясні страви, а коли гроші закінчувалися, щодня їли лише кисле молоко, розведене з водою й змішане з тістом або тільки хліб з перцем (Августинович, 1882, с.19).

На початку 80-х рр. XIX ст. Одеське товариство історії та старожитностей розробило програму для опису традиційної культури іноземців Новоросійського краю. Ця програма була надіслана інспекторам народних училищ Одеського учбового округу, а далі вчителям, які працювали в школах. Вони повинні були описати селища за наступною схемою: 1) Місце розташування, відстань села від губернського, повітового міст та найближчих сіл; 2) географічне положення та клімат; 3) історія заснування села, віросповідання та моральність жителів, рівень розвитку освіти; 4) господарський розвиток та рівень життя населення; 5) сімейні та громадські зв'язки, особливості етнічної психології, внутрішній інтер'єр осель, одяг, особливості харчування та звичаї; 6) старовинні пам'ятки та споруди.

У Держархіві Одеської області у 93 фондів зберігаються описи грецьких сіл Великої Каракуби та Костянтинівки. Ці описи – матеріали експедицій, відрізняються системністю, завершеністю та містять цінну інформацію з повсякденного життя греків Маріупольського повіту. У 1884 р. учитель Іван Нестеренко зробив опис с. Велика Каракуба. На його думку

характер греків був суворий, розумово вони були майже нерозвинені, відрізнялися схильністю до пияцтва, релігійних жителів було дуже мало (Описание сел..., 1884).

У 1890 р. на кошти Імператорської Археологічної комісії і Російського географічного товариства в Маріуполь був відряджений Ф. Браун – приват-доцент Санкт-Петербурзького університету. В Маріупольському повіті він провів 10 днів, за цей час дослідник встиг ознайомитись з містом Маріуполем та селами Старий Крим, Карань, Ігнатіївка, Ласпа, Бешево, Улакли, Богатирь, Камара, Старий Керменчик, Мангуш, Велика Янісоль та Стила. Під час своєї експедиції, автор зібрав інформацію відносно побуту та звичаїв, психологічних особливостей характеру греків, народні перекази, зробив висновки стосовно антропологічного типу переселенців тощо.

Відвідавши зазначені села Ф. Браун зробив висновок, що в побуті та звичаях переселенці-греки не відрізнялися від татар: і ті, й інші, як скаржилися йому священики, народ ледачий, працюють тільки чоловіки, та й то лише бідні, жінки ж всі вдома сидять і весь день трубки курять, в цьому він бачив збереження рис їх кримського життя й татарського впливу. Приват-доцент дав характеристику грекам: «Но вообще они народ трезвый и честный; пьянство пока еще не слишком сильно распространено» (Браун, 1890, с.86).

Огляд джерел особового походження засвідчує, що в основному їх автори або надавали відомості щодо торгових закладів, що займалися продажом спиртних напоїв в м. Маріуполі та грецьких селах, а також місць-постачальників алкоголю, або надавали власну оцінку культурі споживанню алкогольних виробів греками, в деяких випадках досить різко підкреслюючи нераціональне споживання спиртних напоїв населенням.

Таким чином, проблема нераціонального споживання спиртних напоїв у повсякденному житті населення знайшла своє відображення в численних актових джерелах. Основна їх частина зберігається у 110 та 113 фондах Держархіву Донецької області. Більшість з них – це постанови Маріупольського повітового земства та Маріупольської міської Думи. Виявлено, що актові розпорядчі документи були створені внаслідок існування проблеми ненормованого вживання алкоголю населенням і були спрямовані на зменшення негативного впливу цього явища через підвищення цін і штрафів. Актові джерела є репрезентативними та інформативно насиченими. Матеріали діловодства, а саме доповіді лікарів, містять унікальні відомості, що відображають масштаби вживання алкоголю жителями грецьких селищ, а також доповнені особистими роздумами представників медичної сфери. Описово-статистичні матеріали надають важливі дані щодо кількості закладів виготовлення, продажу і зберігання алкогольних виробів і дозволяють простежити динаміку їх збільшення, відповідно вони віддзеркалюють затребуваність послуг на ринку продажу алкоголю.

Показано, що матеріали міської газети доповнюють відомості офіційних джерел «живим змістом», висвітлюють перебіг злочинів, які були скоєні під впливом алкогольного сп'яніння. Вони по кроковому описують розкриті правопорушення, в основному вбивства та грабунки, що дозволяє побачити особливості девіантної поведінки грецького населення.

Незважаючи на значний ступінь суб'єктивності інформації, яка міститься в джерелах особового походження, вона, в той же час, є досить розгорнутою, тобто з поясненнями, чому так чи інакше вважає автор. Ці джерела створюють потенційні можливості пізнання повсякденності, вони є досить інформативними для адекватного розуміння та об'єктивного оцінювання повсякденного життя грецького населення Маріупольського повіту.

Перспективним напрямом подальшого дослідження є вивчення девіантних форм поведінки в середовищі грецького населення та їх зв'язку з вживанням алкогольних напоїв.

Бібліографічний список

- Августинович, Э., 1882. *По селениям и колониям Новороссии*. Санкт-Петербург: Типография товарищества «Общественная польза».
- Арабаджи, С.С., 2015. Описово-статистичні джерела як носії інформації про повсякденність грецького населення Маріупольського повіту у ХІХ – на початку ХХ ст. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*, 13–14, с.9–17.
- Араджиони, М.А., 1999. *Греки Крыма и Приазовья история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVIII-90-е гг. XX вв.)*. Симферополь: Амена.
- Бок, Х., 1847. Месяц в Мариуполе. *Московские ведомости*, 136, с.1044-1046.
- Браун, Ф.А., 1890. Мариупольские греки. *Живая старина*, 2, с.78-92.
- Ведомости о капиталах и расходах Мариупольского уездного земства, отчеты о землевладении уезда*, 1894. ф.110/1/13, 10 арк. Костянтинівка: Державний архів Донецької області.
- Врачебно-санитарная хроника Екатеринославской губернии*, 1903а. 1(январь).
- Врачебно-санитарная хроника Екатеринославской губернии*, 1903б. 2(февраль).
- Врачебно-санитарная хроника Екатеринославской губернии*, 1914. 6-7(июнь–июль).
- Выписки из протокола заседаний Мариупольской городской думы и переписка с директором народных училищ Екатеринославской губернии в введении при учреждении занятий садоводством, огородничеством, пчеловодством*, 1890-1891. ф.113/1/68, 14 арк. Костянтинівка: Державний архів Донецької області.
- Дневник происшествий. Ограбление, 1912. *Мариупольская жизнь*, 1601, с.3.
- Душка, В.Г., 2005. *Село над Кальмиусом: Очерки истории села Старая Ласпа*. Донецк: Кальмиус, Кн.1.
- Заявления и донесения о нарушении правил торговли*, 1910-1914. ф.110/1/55, 21 арк. Костянтинівка: Державний архів Донецької області.
- Казанский, С., 1914а. Некоторые сведения об алкоголизме в Мариупольском уезде в 1912 г. *Врачебно-санитарная хроника Екатеринославской губернии*, 4-5(апрель – май 1914), с.553-712.
- Казанский, С., 1914б. Передвижная гигиеническая выставка в Мариупольском уезде. *Врачебно-санитарная хроника Екатеринославской губернии*, 3(март), с.170-552.
- Новицкий, Я., 1889. *Статистическое описание Александровского уезда и Мариупольского округа по архивным данным 1836 года*. Екатеринослав: Типография губернського правления.
- О земских учреждениях в Екатеринославской губернии*, 1866-1869. ф.1287/22/1416, 76 арк. Санкт-Петербург: Российский государственный исторический архив.
- Описание сел: Константиновки, Богородицкого, Инзовки, Большой Каракубы*, 1884. ф.93/1/178, 32 арк. Одеса: Державний архів Одеської області.
- Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1864 год*, 1864. Екатеринослав: В типографии Я. Чауссаго.
- Письма из Таганрога, 1809. *Санкт-Петербургский журнал*, 3, с.93-99; 5, с.85-95.
- Пономарьова, І.С., 2006. *Етнічна історія греків Приазов'я (кінець XVIII – початок ХХІ ст.)*. *Історико-етнографічне дослідження*. Київ: Реферат.

- Происшествия. Убийство, 1912. *Мариупольская жизнь*, 1879, с.2.
Происшествия. Убийство, 1913. *Мариупольская жизнь*, 2052, с.3.
Сборник обязательных постановлений Мариупольской Городской Думы и обязательные постановления Мариупольской Городской Думы об условиях производства и продажи спиртных напитков, времени открытия и закрытия торговых заведений, устройстве тротуаров, посадке деревьев и др., 1895-1903. ф.113/1/191, 74 арк. Костянтинівка: Державний архів Донецької області.
Свидетельство Мариупольской полицейской управы, объявления и прошения разных лиц о закрытии трактирных заведений в г. Мариуполе, 1890-1891. ф.113/1/80, 20 арк. Костянтинівка: Державний архів Донецької області.
Титов, Г., 1849. *Письма из Екатеринослава*. Одесса: Типография Брауна и К.
Труды X-го губернского съезда земских врачей и представителей земских учреждений Екатеринославской губернии (4-13-го марта 1910 г.), 1910. Екатеринослав: Типография Торгового Дома «Нейте и Мясоедов», Т.2.
Труды XI-го губернского съезда земских врачей и представителей земских учреждений Екатеринославской губернии (20-29-го марта 1914 г.), 1914. Екатеринослав: Типография К.А. Андрущенко, Т.4.
Хараджа, М., 1907. *К землякам грекам села Ново-Каракубы Мариупольского уезда*. Мариуполь: Типография Э.И. Гольдринна.
Циркуляры департамента торговли и переписка с Екатеринославской казенной палатой и Мариупольским казначейством о выдаче торговых и промысловых документов, 1892. ф.113/1/111, 35 арк. Костянтинівка: Державний архів Донецької області.
Pallas, P.S., 1812. *Travels through the southern provinces of the Russian empire in the years 1793 and 1794*. London, Vol.1.

References

- Arabadzhy, S., 2015. *Opysovo-statystychni dzherela yak nosii informatsii pro povsiakdennist hretskoho naselennia Mariupolskoho povitu u XIX– na pochatku XX st.* [Descriptive and statistical sources as data carriers providing information on Mariupol uyezd greek population daily routine in the XIXth- early XXth centuries]. *Visnik Mariupol's'kogo derzhavnogo universitetu. Seriâ: İstoriâ, politologiâ*, 13-14, pp.9-17. (in Ukrainian).
Aradzhioni, M.A., 1999. *Greki Kryma i Priazovya istoriya izucheniya i istoriografiya etnicheskoj istorii i kultury (80-e gg. XVIII-90-e gg. XX vv.)* [Greeks of Crimea and Azov region history of study and historiography of ethnic history and culture (80s. XVIII-90s. XX centuries)]. Simferopol: Amena. (in Russian).
Avgustinovich, E., 1882. *Po seleniyam i koloniyam Novorossii* [In the villages and colonies of Novorossiia]. Sankt-Peterburg: Tipografiya tovarishchestva «Obshchestvennaya polza». (in Russian).
Bok, Kh., 1847. *Mesyats v Mariupole* [A month in Mariupol]. *Moskovskie vedomosti*, 136, pp.1044-1046. (in Russian).
Braun, F.A., 1890. *Mariupolskie greki* [Greeks of Mariupol]. *Zhivaya starina*, 2, pp.78-92. (in Russian).
Dnevnik proisshestviy. Ograblenie [Diary of incidents. Robbery], 1912. *Mariupolskaya zhizn*, 1601, p.3. (in Russian).

- Dushka, V.G., 2005. *Selo nad Kalmiusom: Ocherki istorii sela Staraya Laspa* [The village above Kalmius: Essays on the history of the village of Staraya Laspa]. Donetsk: Kalmius, Vol.1. (in Russian).
- Kazanskiy, S., 1914. Nekotorye svedeniya ob alkogolizme v Mariupolskom uезде v 1912 g. [Some information about alcoholism in the Mariupol district in 1912]. *Vrachebno-sanitarnaya khronika Yekaterinoslavskoy gubernii*, 4-5(April – May), pp.553-712. (in Russian).
- Kazanskiy, S., 1914. Peredvizhnaya gigienicheskaya vystavka v Mariupolskom uезде [Traveling hygienic exhibition in the Mariupol district]. *Vrachebno-sanitarnaya khronika Yekaterinoslavskoy gubernii*, 3(March), pp.170-552. (in Russian).
- Kharadzha, M., 1907. *K zemlyakam grekam sela Novo-Karakuby Mariupolskogo uезда* [To fellow Greeks of the village of Novo-Karakuby, Mariupol district]. Mariupol: Tipografiya E.I. Goldrina.
- Novitskiy, Ya., 1889. *Statisticheskoe opisanie Aleksandrovskogo uезда i Mariupolskogo okruga po arkhivnym dannym 1836 goda* [Statistical description of the Aleksandrovsky district and the Mariupol district according to the archival data of 1836]. Yekaterinoslav: Tipografiya gubernskogo pravleniya. (in Russian).
- O zemskikh uchrezhdeniyakh v Yekaterinoslavskoy gubernii* [About zemstvo institutions in the Yekaterinoslav province], 1866-1869. f.1287/22/1416, 76 fols. Sankt-Peterburg: Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv. (in Russian).
- Opisanie sel: Konstantinovki, Bogoroditskogo, Inzovki, Bolshoy Karakuby* [Description of the villages: Konstantinovka, Bogoroditsky, Inzovka, Bolshaya Karakuba], 1884. f.93/1/178, 32 fols. Odesa: State Archives of Odesa Region. (in Russian).
- Pallas, P.S., 1812. *Travels through the southern provinces of the Russian empire in the years 1793 and 1794*. London, Vol.1.
- Pamyatnaya knizhka Yekaterinoslavskoy gubernii na 1864 god* [Commemorative book of the Yekaterinoslav province for 1864], 1864. Yekaterinoslav: V tipografii Ya. Chausskago. (in Russian).
- Pisma iz Taganroga [Letters from Taganrog], 1809. *Sankt-Peterburgskiy zhurnal*, 3, pp.93-99; 5, pp.85-95. (in Russian).
- Ponomarova, I.S., 2006. *Etnichna istoriia hrekiv Pryazovia (kinets XVIII – pochatok XXI st.). Istoryko-etnografichne doslidzhennia* [Ethnic history of the Greeks of the Azov region (late XVIII - early XXI century). Historical and ethnographic research]. Kyiv: Referat. (in Ukrainian).
- Proisshestiya. Ubiystvo [Incidents. Murder], 1912. *Mariupolskaya zhizn*, 1879, p.2. (in Russian).
- Proisshestiya. Ubiystvo [Incidents. Murder], 1913. *Mariupolskaya zhizn*, 2052, p.3. (in Russian).
- Sbornik obyazatelnykh postanovleniy Mariupolskoy Gorodskoy Dumy i obyazatelnye postanovleniya Mariupolskoy Gorodskoy Dumy ob usloviyakh proizvodstva i prodazhi spirnykh napitkov, vremeni otkrytiya i zakrytiya torgovykh zavedeniy, ustroystve trotuarov, posadke derevev i dr. [Collection of mandatory decisions of the Mariupol City Duma and mandatory decisions of the Mariupol City Duma on the conditions for the production and sale of alcoholic beverages, the opening and closing times of trade establishments, the arrangement of sidewalks, planting trees, etc.], 1895-1903. f.113/1/191, 74 fols. Kostiantynivka: State Archives of Donetsk Region. (in Russian).
- Svidetelstvo Mariupolskoy politseyskoy upravly, obyavleniya i prosheniya raznykh lits o zakrytii traktirnykh zavedeniy v g. Mariupole* [Certificate of the Mariupol Police Board, announcements and petitions of various persons about the closure of taverns in Mariupol],

- 1890-1891. f.113/1/80, 20 fols. Kostiantynivka: State Archives of Donetsk Region. (in Russian).
- Titov, G., 1849. *Pisma iz Yekaterinoslava [Letters from Yekaterinoslav]*. Odessa: Tipografiya Brauna i K. (in Russian).
- Trudy 10-go gubernskogo sezda zemskikh vrachey i predstaviteley zemskikh uchrezhdeniy Yekaterinoslavskoy gubernii (4-13-go marta 1910 g.) [Proceedings of the X-th provincial congress of zemstvo doctors and representatives of zemstvo institutions of the Yekaterinoslav province (March 4-13, 1910)]*, 1910. Yekaterinoslav: Tipografiya Torgovogo Doma «Neyte i Myasodov», Vol.2.
- Trudy 11-go gubernskogo sezda zemskikh vrachey i predstaviteley zemskikh uchrezhdeniy Yekaterinoslavskoy gubernii (20-29-go marta 1914 g.) [Proceedings of the 11 provincial congress of zemstvo doctors and representatives of zemstvo institutions of the Yekaterinoslav province (March 20-29, 1914)]*, 1914. Yekaterinoslav: Tipografiya K.A. Andrushchenko, Vol.4.
- Tsirkulyary departamenta trgovli i perepiska s Yekaterinoslavskoy kazennoy palatoy i Mariupolskim kaznacheystvom o vydache torgovykh i promyslovykh dokumentov [Circulars of the department of trade and correspondence with the Ekaterinoslavskaya treasury chamber and the Mariupol treasury on the issuance of trade and trade documents]*, 1892. f.113/1/111, 35 fols. Kostiantynivka: State Archives of Donetsk Region. (in Russian).
- Vedomosti o kapitalakh i raskhodakh Mariupolskogo uездnogo zemstva, otchety o zemlevladdenii uезда [Statements on capitals and expenses of the Mariupol district zemstvo, reports on land tenure of the county]*, 1894. f.110/1/13, 10 fols. Kostiantynivka: State Archives of Donetsk Region. (in Russian).
- Vypiski iz protokola zasedaniy Mariupolskoy gorodskoy dumy i perepiska s direktorom narodnykh uchilishch Yekaterinoslavskoy gubernii v vvedenii pri uchrezhdeniyakh zanyatiy sadovodstvom, ogorodnichestvom, pchelovodstvom [Extracts from the minutes of the meetings of the Mariupol City Duma and the correspondence with the director of public schools of the Yekaterinoslav province in the introduction at the institutions of horticulture, horticulture, beekeeping]*, 1890-1891. f.113/1/68, 14 fols. Kostiantynivka: State Archives of Donetsk Region. (in Russian).
- Zayavleniya i doneseniya o narushenii pravil trgovli [Statements and reports of violations of trade rules]*, 1910-1914. f.110/1/55, 21 fols. Kostiantynivka: State Archives of Donetsk Region. (in Russian).

Стаття надійшла до редакції 22.02.2021 р.

S. Arabadzhy

ALCOHOL CONSUMPTION IN EVERYDAY LIFE OF MARIUPOL UYEZD GREEKS: SOURCE STUDY ASPECT

The studies examine the complex of sources reflecting Mariupol uyezd Greeks alcohol consumption in the XIXth – early XXth centuries. The existing complex of the written sources is classified into stamped (official) and clerical documents, descriptive and statistical materials and periodicals' materials, sources of special origin. It was determined that the stamped regulatory documents were created due to the existence of the problem of the population's alcohol abuse and were directed to the minimization of its negative influence by means of prices and fines increase. The stamped sources are representational, most of them are kept in the State Archival Funds of Donetsk region.

It was proved that the clerical materials, the doctors' reports in particular, have the unique data that reflect the scope of alcohol consumption among the Greek villagers and are also complemented with the personal reflections of medical sphere representatives. The descriptive and statistical materials give the significant data concerning quantity of the places where alcohol-containing products were produced, distributed and stored. They also enable to trace the dynamics of their growth; accordingly they represent demand for services in the alcohol beverage market.

The article demonstrates that the materials of the city's newspaper complement the data of the official sources with the "vivid content", cover the crimes that were committed under the influence of alcohol. They describe the detected crimes, mainly murders and robberies, stepwise that allow tracing peculiarities of the Greek population's deviant behavior.

The sources of special origin concerning the Greeks' alcohol consumption in their everyday life are represented by travel notes including foreigners' letters, applications and expeditions' materials. The article shows that these sources have completely opposite data as to people's alcohol consumption. It also characterizes the conditions under which they were written and characteristic features of their authors.

Key words: source, alcohol consumption, everyday life, the Greeks of the Mariupol uyezd.

УДК 930.2:712(477)

В. П. Бутенко

ПРОСОПОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПАРКОВІЙ КУЛЬТУРІ

В статті осмислюється виняткове значення поняття «просопографія», методів просопографії, просопографічних досліджень, зокрема просопографічного портрету в історико-культурному знанні, а саме - українській парковій культурі. Акцентується увага на важливості осмислення історичних постатей, родин, їх діяльності на території українських земель, посилюється значення просопографічних досліджень за допомогою яких відстежуються історичні, політичні, соціальні, культурні ролі та події. Теоретично осмислюється функціонал історичної пам'яті, культурної зокрема, як важливого історико-організаційного процесу. На прикладі просопографічних досліджень родини Потоцьких доведено їх виняткове історико-культурне значення у становленні української паркової культури. Фактологічно доведено актуальність просопографічних досліджень при формуванні сучасних стратегій культуротворчого розвитку українських міст та територій в їх локальному й глобальному вимірах.

Ключові слова: просопографія, метод просопографії, просопографічні дослідження, просопографічний портрет, історична пам'ять, історико-культурна спадщина, паркова культура.

DOI 10.34079/2226-2830-2021-11-30-19-28

Постановка проблеми. Історія як свідок минулого, як жива пам'ять привертає увагу людства на всіх етапах його розвитку. Історію створюють люди, які залишили свій унікальний слід у певний період. Вивчення і дослідження ролі історичних постатей, їх